

KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN SEÇKİN ŞAHSİYETLERİN HADİSLERDEKİ YERİ BAĞLAMINDA HABİB EN-NECCÂR İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TETKİK VE TENKİDİ

THE ANALYSIS AND CRITICISM OF NARRATIONS ABOUT HABİB AL-NAJJÂR
IN THE CONTEXT OF THE PERSONAGES WHICH MENTIONED IN QUR'ÂN AND
IMPORTANCE OF THEM IN HADITHS

MUSTAFA GENÇ

DR. ÖÖR. GÖR., MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ARAP DİLİ VE BELAĞATI
ANABİLİM DALI

DR. LECTURER, MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF ARABIC
LANGUAGE AND RHETORIC SCIENCE

mustafa.genc@marmara.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8863-008X>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.879351>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

12 Şubat / February 2021

Kabul Tarihi / Accepted

21 Haziran / June 2021

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Genç, Mustafa, "Kur'ân'da Zikredilen Seçkin Şahsiyetlerin Hadislerdeki Yeri Bağlamında Habîb en-Neccâr İle İlgili Rivayetlerin Tetkik ve Tenkidi [The Analysis and Criticism of Narrations About Habîb Al-Najjâr in the Context of the Personages Which Mentioned in Qur'ân and Importance of Them in Hadiths]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 8/1 (Haziran/June 2021): 79-107.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

KUR'ÂN'DA ZİKREDİLEN SEÇKİN ŞAHSİYETLERİN HADİSLERDEKİ YERİ BAĞLAMINDA HABİB EN-NECCÂR İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TETKİK VE TENKİDİ

Öz

Kur'an-ı Kerim'de, peygamberler haricinde Firavun'un karısı Âsiye, Firavun ailesinin mü'min zâtı, ashab-ı kehf, Hızır, Zülkarneyn, Lokman, Hz. Meryem ve Yâsin sûresindeki ashabü'l-karye kıssasında geçen Habîb en-Neccâr gibi bir kısım örnek şahsiyetlerin hayatlarının bazı kesitlerinden ve hak yolunda gösterdikleri gayret ve mücadeleden bahsedilir. Örnek şahsiyetlere ilişkin âyetlerle sübût bulan bu değişmez gerçeğin hadis rivayetlerine hangi oranda ve bağlamda konu teşkil ettiği, ayrıca ilgili hadislerin sıhhat kriterlerine ne ölçüde uygun olduğu meselesi ise Kur'an-sünnet bütünlüğünün doğası itibariyle önem arz etmektedir. Bu kapsamda makalenin amacı ashâbü'l-karye kıssasında zikredilen ve rivayetlerde sâhibü Yâsin olarak geçen Habîb en-Neccâr ile ilgili rivayetleri ele almaktır. Bu çalışmada Habîb en-Neccâr'ın özellikle tercih edilmesinin sebebi diğer seçkin zümreden farklı olarak Kur'an'ın açık beyanına göre kendilerine gönderilen elçilere imana davet ettiği halkı tarafından şehit edilmesi ve bu sebeple cennetle mükâfatlandırılmasıdır. İdeal örnekliliği ve üstünlüğü Kur'an'ın şahitliğiyle tescil edilmiş olan Habîb en-Neccâr'ın hadis kültüründeki yeri bu bakımdan ilgi ve merak konusu olmuştur. Makalede ayrıca diğer seçkin şahsiyetler hakkında yapılmış olan hadis eksikliğini çalışmalara da kısaca değinilmiştir. Habîb en-Neccâr hakkındaki sayıca az ve kütüb-i tis'a dışındaki bir kısım kaynaklarda geçtiği tespit edilen rivayetler öncelikle uygun başlıklar altında zikredilerek konu çeşitliliğinin boyutları gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından rivayetlerin senedindeki bütün râviler zikredilmiş ve hadis tenkit otoriteleri tarafından cerh edilmiş olan râviler üzerinde durulmuştur. Daha sonra da rivayetin metniyle ilgili mülahazalara yer verilmiştir. Bu çerçevede rivayetlerin Habîb en-Neccâr'ın şehit edilme tarzını aktaran bir rivayet haricinde genellikle onun faziletlerini kategorize ettiği müşahede edilmiştir. "Cennetle mükâfatlandırılma", "en hayırlı ölüm (şehitlik)", "iman ve itibâdaki öncülük/önderlik", "sıddıklık" ve "üsve-i hasene" olmak üzere beş farklı kategoriye ayrılacak bu faziletler manzumesinin ilk dördü itibarıyla Habîb en-Neccâr, Habîl, Yûşâ b. Nûn, Firavun'un karısı Âsiye, Firavun ailesinin mü'mini, Hz. Meryem, Hz. Hamza, Hz. Ali gibi seçkin bir zümrenin yanı sıra Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn gibi gazalarda şehit edilenlerle aynı düzlemde zikredilmektedir. "Üsve-i hasene" kategorisinde ise Habîb en-Neccâr'ın hak mücadelesindeki eylem benzerliği sebebiyle Urve b. Mes'ûd'un ona teşbih edilmesini ifade eden rivayet yer almaktadır. Ancak söz konusu rivayetlerin senedlerinin zayıf, metruk, münkerü'l-hadis ve yalancı râvilerden müteşekkil olduğu görülmüş ve merfû muttasıl rivayetler arasında sıhhat kriterlerini taşıyan bir hadis tespit edilememiştir. Özellikle Hz. Ali taraftarlığıyla bilinen bazı râvilerin yer aldığı rivayetlerde Hz. Ali'nin Habîb en-Neccâr ile aynı çerçevede zikredilmiş olması, rivayetlerin metin itibarıyla sıhhatini gölgeleyen bir unsur sayılmaktadır. Bu noktada söz konusu fazilet kategorileri içerisinde sıhhat kriterleri açısından delil olarak kullanılmaya elverişli gözükken rivayet, Urve b. Mes'ûd'un Habîb en-Neccâr'a teşbih edildiği rivayettir. Bu rivayetin merfû muttasıl versiyonları, senedleri bakımından diğer kategorideki merfû rivayetlerde olduğu gibi itibara alınabilecek durumda olmamakla birlikte, "mürsel" olan tariklerin meşhur ve fazla sayıda olması, merfû muttasıl tariklerin metinlerini takviye edici bir unsur sayılır. Zira mürsel hadisin kabulüne dair âlimler arasında birtakım ihtilaflar bulunmasına rağmen, genel manada kabul için gerekli görülen 'şöhret ve çok sayıda râvi tarafından nakledilmiş olması' şartlarının bu rivayet özelinde tahakkuk etmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca rivayetin siret kaynaklarında geçmesi açısından bakıldığında, hadis tenkit usulünün bu rivayetlere tavizsiz bir

şekilde tatbik edilmesi halinde siret edebiyatının bütünlüğünde birtakım kronolojik boşlukların oluşabileceği ihtimali vardır. Dolayısıyla siretle ilgili rivayetlerin kabul şartlarında biraz daha esnek davranılarak 'başka bir rivayetle çelişmemesi ve siyer râvisinin güvenilir olması' gibi temel koşulları göz önünde bulundurmamak yeterli sayılacaktır. Kaldı ki bahsi geçen mürsel tariklerden bir kısmının bazı tenkit otoriteleri tarafından "hasen" sayılmış olması da rivayetin sıhhati yönündeki kanaati destekleyen bir veridir. Sonuç itibarıyla Urve b. Mes'ûd'un eylem benzerliği sebebiyle Habîb en-Neccâr'a teşbih edildiği rivayetin, diğer rivayetlere göre delil alınmaya elverişli en sahih rivayet olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ashabü'l-karye, Habîb en-Neccâr, Sâhibü Yâsîn, Rivayet, Tenkit, Fazilet.

THE ANALYSIS AND CRITICISM OF NARRATIONS ABOUT HABİB AL-NAJJÂR IN CASE OF HADITHS RELATED TO DISTINGUISHED PEOPLE MENTIONED IN QURAN

Abstract

In Qur'an, other than the prophets, there are mentions of struggle and effort of exemplary personages such as Habîb al-Najjâr who mentioned in the narration of ashâb al-karyah in sûrah Yâ Sîn, Khidr, Maryam, Luqman, Dhu al-Qarnayn, Companions of the Cave, Asiyah and believer of the Pharaoh family. To what extent and in what context this immutable truth, which is determined by the verses regarding exemplary personalities, constitutes the subject of the hadith narrations, moreover, the issue of to what extent the relevant hadiths comply with the criteria of authenticity is important. In this context, the aim of the article is to deal with the narrations about Habîb al-Najjâr mentioned in the story of ashâb al-karyah and mentioned as the Sâhib Yâ Sîn the narrations. The reason why Habîb al-Najjâr is especially preferred in this study is that the messengers sent to them according to the clear statement of the Qur'an were martyred by their people whom they invited to Islam, and therefore they were rewarded with heaven. The place and value of Habîb al-Najjâr, whose ideal exemplary and superiority was registered with the witness of the Qur'an, in hadith culture has been a subject of interest and curiosity in this respect. The article also mentions briefly the hadith-based studies on other distinguished figures. The narrations about Habîb al-Najjâr, which were found to be few in number and in some sources other than The Nine Authentic Books (*al-kutub al-tis'ah*), were first mentioned under appropriate titles and the dimensions of the subject diversity are tried to be shown. Secondly, all the narrators who in the isnad of the narrations are mentioned, and the narrators who were cited by the hadith criticism authorities are emphasized. Thereafter, some comments on the text of the narration are given. In this context, it is observed that the narrations generally categorize Habîb al-Najjâr's virtues, except for a narration that conveys the way of his martyrdom. These virtues, which can be divided into five different categories: "being rewarded with heaven", "the best death (martyrdom)", "leading/leadership in faith and unity", "veracious" and "uswa hasana", *Yusha' bin Noon*, Pharaoh's wife Asiyah, the believer of the Pharaoh's family, Maryam, Hamza, Ali; in addition to a distinguished group as mentioned above, it is also on the same level as those who were martyred in the holy wars such as Badr, Uhud, *Khandaq*, and *Hunayn*. In the category of "uswa hasana", due to the similarity of the actions of Habîb al-Najjâr in the struggle for rights, there is a narration about *Urwa b. Mas'ûd* regarded as similar to him. However, it is seen that the isnads of the said narrations are weak, abandoned, munkar al-hadîth (suspect in hadith) and false narrators, and no hadiths meeting the criteria of authentic-

ity among the uninterrupted narrations were found. The fact that Ali is mentioned in the same frame with Habîb al-Najjâr in the narrations, especially in the narrations that are known to support Ali is regarded as an element that overshadows the authenticity of the narrations in terms of text. At this point, the narration that seems suitable to be used as evidence in terms of authenticity criteria within the said virtue categories is the rumor that 'Urwa b. Mas 'ūd regarded as similar to Habîb al-Najjâr. Although the uninterrupted versions of this narration are not in a position to be considered as in the other category of *marfû'* narrations regarding their isnads, the famous and large number of "mursal" variants is considered to be a reinforcing factor in the texts of the uninterrupted line. Although there are some disagreements among scholars regarding the acceptance of the hadith, it is seen that the conditions of "fame and being transmitted by many narrators", which are considered necessary for acceptance in general, is realized in this narration. In addition, considering that the narration is mentioned in the sirah sources, it is possible that if the method of criticizing hadith is applied to these narrations without compromise, some chronological gaps may occur in the unity of the sirah literature. Therefore, it will be sufficient to behave a little more flexible in the acceptance conditions of the narrations related to the sirah and to consider the basic conditions such as "not contradicting another narration and being reliable". Moreover, the fact that some of the aforementioned mursal methods was deemed as "hasan" by some criticism authorities is a data that supports the opinion on the authenticity of the narration. As a result, it is possible to say that the narration in which 'Urwa b. Mas 'ūd is likened to Habîb al-Najjâr due to the similarity of action is the most authentic narration suitable for taking evidence comparing it to other narrations.

Keywords: Hadîth, Ashâbu-l Karyah, Habîb al-Najjâr, Sâhib Yâ Sîn, Criticism, Narration, Virtue.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberler dışında faziletlerinden bahsedilen seçkin şahsiyetler arasında başta Hz. Âdem'in oğlu Hâbîl olmak üzere,¹ Firavun'un karısı Âsiye,² yine Firavun ailesindeki mü'min zât,³ ashâb-ı kehf⁴, Hızır,⁵ Zülkarneyn,⁶ Lokman,⁷ Hz. Meryem⁸ ve Habîb en-Neccâr olarak bilinen sâhibü Yâsîn'i⁹ zikretmek mümkündür. İlke olarak faziletleri Kur'ân âyetleriyle tescillenmiş olan bu şahsiyetlerin hadis rivayetlerine de konu edilip edilmedikleri, hangi bağlamlarda zikredildikleri ve ilgili rivayetlerin sıhhat kriterlerine uygunluğu meselesi, sözü edilen mümtaz karakterlerin hadis kültüründeki yerini tespit açısından önem

¹ Hâbîl-Kabil kıssası için bk. el-Mâide 5/27-31.

² et-Tahrîm 66/11.

³ el-Mü'min 40/28-45.

⁴ el-Kehf 18/9-26.

⁵ el-Kehf 18/60-82.

⁶ el-Kehf 18/83-98.

⁷ Lokmân 31/12-19.

⁸ Âl-i İmrân 3/36-37, 42-45; en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/75; Meryem 19/16-34; el-Mü'minûn 23/50; et-Tahrîm 66/12.

⁹ Yâsîn 36/13-32.

arz eder. Zira bu durum, bir yandan Kur'ân-sünnet bütünlüğünü ve sünnetin Kur'ân'ı beyan etme niteliğini doğru ve tutarlı bir şekilde tespit ve analiz edebilmek için çabalarına, diğer yandan İslâm kaynaklarına İsrâiliyat kültüründen intikal eden rivayetlerin tenkit süzgecinden geçirilerek İslâmî öğretilere aykırı olanları tespit sürecine katkı sağlamaktadır.¹⁰ Hadisler bağlamında ashâb-ı kehf, Hızır ve Hz. Meryem'i konu edinen birtakım çalışmalar¹¹ yapılmış olmakla birlikte diğer şahsiyetler hakkında bu türden çalışmalara hâlâ ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu makalede konu edilen seçkin şahsiyetin ismi Kur'ân'da açık bir şekilde zikredilmemekle birlikte Yâsîn sûresinin 13-32. âyetleri arasında ashâbül-karye adıyla bilinen şehir halkının ve onlara ilahi mesajı iletmek üzere gelen üç elçinin kıssasında bu elçilere iman edip kendi halkına da onlara tabi olmaları için uyarı ve tavsiyelerde bulunmak üzere “şehirin öbür ucundan koşarak gelen bir adam” olarak tavsif edilmiştir.¹² Bu seçkin karakter tefsir kaynaklarındaki meşhur adıyla Habîb en-Neccâr veya Habîb b. Mürrî olarak tanınmakta, rivayetlerde ise sâhibü Yâsîn şeklinde geçmektedir.¹³ Tefsir kaynaklarında ayrıca ahlâkî faziletleri bağlamında günlük kazancının yarısını fakirlere, diğer yarısını da ailesinin nafakasına harcadığı, hatta bir mağarada uzlete çekilip Allah'a ibadetle meşgul olduğu, geçim derdinin ve

¹⁰ İsrâiliyat kültürünün hadisle ilişkisine dair genel çerçeveyi ortaya koyan kapsamlı bir çalışma için bk. Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018).

¹¹ Ashab-ı kehf için bk. Arif Gezer, “Hadis Edebiyatında Ashab-ı Kefh”, *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshâb-ı Kefh Sempozyumu*, ed. Seydihan Küçükdağlı vd. (Kahramanmaraş: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013), 371-384. Hızır için bk. Yücel Kızıler, *Ayet ve Hadislerde Hızır* (Şanlıurfa: Haran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999); Muhittin Uysal, “Tespit ve Yorum Bakımından Hızır'la İlgili Haberler” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000), 337-365; İmân bnt. Abdurrahman Mahmûd Mağribî, “Kıssatü Musa ve'l-Hadîr aleyhimesselâm: Dirâse nakdiyye li'r-rivâyâtü'l-İsrâiliyye”, *Mecelletü Câmîati Ümmü'l-Kurâ li ulûmü's-şer'iati ve'd-dirâsati'l-İslâmiyye* 51 (1432), 11-62; Ahmed Ürkmez, “İbn Abbâs Hadisi Bağlamında Hızır Kültürü ve Kimliği”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2011), 169-191; Sinan Erdim, “Hemmâm Sahifesindeki Rivayetlerin Hz. Peygamber'e Nisbet ve Muhteva Problemi - Hızır Hadisi Özeline-”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 183-203. Hz. Meryem hakkında bir çalışma için bk. Muharrem Yıldız, “Kur'ân ve Hadisler Bağlamında Hazreti Meryem'in İffeti”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 6/8 (2019), 45-69.

¹² Ashabül-karye, elçiler ve Habîb en-Neccâr hakkında kitap, makale ve ansiklopedisi maddesi düzeyinde yapılan pek çok çalışmadan bazıları şöyle: Süleyman Ateş, “Habîb en-Neccâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/373-374; Nurettin Turgay, “Kur'ân'da Ashabül-Karye Kıssası ve Düşündürdükleri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 462-469; Yasin Yılmaz, *İslâm Kaynaklarına Göre Ashab-ı Karye ve Habîb-i Neccâr*, (Ankara: Semih Ofset, 2013); Gürhan Bahadır, “Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habîb-i Neccâr”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 207-214; Harun Savut, “Yasin Suresinde Geçen Resul Kavramının Rivayetler Bağlamında Analizi”, *Turkish Studies* 11/5 (Kış 2016), 461-480; Ahmet Sait Sıcak, “Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/40 (2017), 445-460; Osman Oral, “Habîb en-Neccâr'ın Antakya Halkına Tavsiye Ettiği Psikososyal Hikmetler”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (Mayıs 2020), 240-251.

¹³ *Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Câmî u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hecer li't-tibâati ve'n-neşr, 1422/2001), 19/419; *Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali -İbn Hacer el-Askalânî-, Fetħu'l-bârî bi-şerħi Şahîh'l-Buħârî*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-marife, 1379), 6/467.

ilerlemiş cüzzam hastalığının kendisini Rabbine ibadetten alıkoymadığı ifade edilmiştir.¹⁴ Keza ilgili âyetlerde bahsedildiği üzere halkını, gönderilen elçilere imana davet etme gayretiyle şehrin bir ucundan koşarak gelmesi, hak uğruna canını feda edecek kadar tavizsiz duruşu, hatta öldükten sonra cennetle mükâfatlandırılırken Rabbinin kendisini nasıl bağışlayıp ağırladığının ve üstün kıldığının kavmi tarafından bilinmesini arzulaması,¹⁵ onun ne kadar seçkin biri olduğunun en açık ve kesin göstergesidir.

Hadis ve siyer kaynaklarında ise Habîb en-Neccâr ile ilgili olarak başta öldürülme şekli olmak üzere, daha ziyade faziletinin konu edildiği birtakım rivayetlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Faziletini vurgulayan rivayetlerde de genellikle dini açıdan önemli ve sembolik değer taşıyan mümtaz şahsiyetlerle aynı kategoride zikredilirken, bazen de onunla eylem benzerliği bulunan kimselerin ona teşbih edildiği görülmektedir. Ancak sözü geçen rivayetlerin sened ve metinleri açısından sıhhat kriterlerine ne ölçüde uyduğunun tahliline de ihtiyaç bulunmaktadır. Dolayısıyla bu makalede Habîb en-Neccâr hakkındaki rivayetlerin tespitinin yanı sıra sened ve metin itibarıyla tetkik ve tenkidi de yapılacaktır.

Söz konusu rivayetlerin, muhtevaları itibarıyla genel anlamda Kur'ân'da hiçbir surette bahsedilmeyen ve doğrudan yahut dolaylı bir şekilde değinilen hususlar olarak kategorize edilmesi mümkündür. Bu noktada ilk olarak Kur'ân'da zikredilmeyen bir mesele olması hasebiyle Habîb en-Neccâr'ın öldürülme şeklinden başlamak uygun olacaktır.

1. HABÎB EN-NECCÂR'IN ÖLDÜRÜLME ŞEKLİ

Bu konuya dair Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *Müstedrek*'inde Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Saîd er-Râzî < Ebû Zür'a Ubeydullah b. Abdülkerîm < Ebû Hafs Âmir b. Saîd < el-Kâsım b. Mâlik el-Müzenî < Abdurrahman b. İshâk < Seyyâr Ebi'l-Hakem < Ebû Vâil isnadıyla gelen bir rivayete göre Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "Sâhibü Yâsîn: 'Ey kavim! Bu elçilere uyun'¹⁶ dediği vakit, ölmesi için onu boğmaya kalkıştılar, o da elçilere dönerek: 'Ben sizin Rabbinize iman ettim, beni iştin'¹⁷ yani benim lehime şahitlik edin, dedi."

Hâkim bu rivayet hakkında 'isnâdı sahihtir, ancak Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875) onu eserlerine almamışlardır' değerlendirmesinde

¹⁴ Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, 19/419; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtım er-Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Esâd Muhammed et-Tayyîb (Suud: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419), 10/3192; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (b.y.: Dâru Taybe, 1420/1999), 6/570.

¹⁵ Bk. Yâsîn 36/20-27.

¹⁶ Yâsîn 36/20.

¹⁷ Yâsîn 36/25.

bulunmaktadır.¹⁸ Ne var ki Zehebî (ö. 748/1348) senedindeki Abdurrahman b. İshâk'ın zayıf biri olduğunu belirtmiştir.¹⁹ Ayrıca Zehebî Hâkim'in hocası Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Saîd er-Râzî'yi de tanımadığını, ancak batıl (uydurma) bir haber naklettiğini ve o haberin batıl olma sebebinin bizatihi kendisi olduğunu vurgular.²⁰ Bu yönüyle rivayet, senedi açısından sıhhat kriterlerine uymamakta; ayrıca kaynak kategorisi ve bağlayıcılık değeri itibariyle Hz. Peygamber'in sözü olmayıp sahabî Abdullah b. Mes'ûd'a (ö. 32/652-53) ait mevkuf bir hadis sayılmaktadır.

Öte yandan rivayet, metin açısından incelendiğinde biri Habîb en-Neccâr'ın öldürülme tarzı, diğeri de '*ben sizin Rabbinize iman ettim, beni işitin*' cümlesini kime karşı söylemiş olabileceğine dair iki husus dikkat çekmektedir. Cümleyi kime hitaben söylediği meselesi, âyetlerin bağlamından hareketle akıl ve içtihada dayalı bir yorum yapmaya elverişli bir alan olmasına rağmen, öldürülme tarzı için aynı şeyi söylemek zordur. Zira İbn Mes'ûd'un bu hususta bir kaynağının olması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in beyanlarında Habîb en-Neccâr'ın öldürülme biçimine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmaması sebebiyle İbn Mes'ûd'un bu yorumu başka birilerinden almış olması ihtimali vardır. Ne var ki kaynaklarda buna dair herhangi bir kayda da rastlanmamıştır. Buna karşılık tefsirlerde öldürülme tarzı olarak Katâde'den (ö.117/735) 'taşlanarak öldürüldüğü',²¹ Ka'bül-ahbâr (ö. 32/652-53) ve Vehb b. Münebbih'den (ö. 114/732) ise 'kavminin bir anda üzerine çullanarak öldürdükleri' yönünde açıklamalar nakledilmiştir. Hatta bu ikinci görüşe paralel bir şekilde 'ayaklarıyla onu ezerek öldürdükleri' kanaati İbn Mes'ûd'a da nispet edilir.²² Bu durumda İbn Mes'ûd'un ilgili rivayette geçen ve kaynağını tespit edemediğimiz 'boğularak öldürülme' tefsiri, 'taşlanarak' veya 'ezilerek öldürülme' gibi tefsirler çerçevesinde bir yorum olarak algılanmalıdır. Yahut insanların bir anda üzerine yürümesi sonucunda yaşanan izdiham sebebiyle Habîb en-Neccâr'ın öncelikle boğulduğu, ardından da doğal olarak ayaklar altında ezildiği şeklinde bir yorum yapılacak olursa, bu durumda İbn Mes'ûd'un bu konudaki bilgi kaynağının Ka'bül-ahbâr ve Vehb b. Münebbih gibi mühtedi yahudi âlimleri olduğu söylenebilir.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥihayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 2/466.

¹⁹ *Ebû Haḥs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b el-Ensârî -İbnü'l-Mülakkın, Muḥtaşaru İstidrâkı'l-Hâḫiz ez-Zehebî 'alâ Müstedreki Ebi 'Abdillâh el-Hâkim*, thk. Abdullah b. Hamed el-Laheydân -Sa'd b. Abdullah b. Abdülâziz (Riyad: Dâru'l-Âsıme, 1411), 2/901.

²⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 3/457.

²¹ Taşlanarak öldürülme hadisesi, ilgili kıssanın anlatıldığı ayetlerde, Habîb en-Neccâr'ı öldüren kavminin elçilere yönelik tehditlerden biri olması bakımından kıssanın bağlamıyla da örtüşmektedir (bk. Yâsîn 33/18).

²² Ayrıntılar için bk. Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 19/423.

2. HABİB EN-NECCÂR'IN FAZİLET KATEGORİSİNDEKİ YERİ

Habîb en-Neccâr'ın fazilet kategorisindeki yeri ve değeri Kur'ân'ın açık beyanıyla sabittir. Ancak bu kategoride yer alan hadislerin, Kur'ân'ın söz konusu beyanını ne ölçüde teyit ettiği, ayrıca sıhhat kriterleri açısından delil alınmaya ne kadar elverişli olduğu hususunun incelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevedeki rivayetleri şu başlıklar halinde ele almak mümkündür:

2.1. Habîb en-Neccâr'ın Cennet Ehlinden Olması

Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) *Tefsîr*'inde Hz. Peygamber'e izafe ettiği bir rivayette: "Şüphesiz sâhibü Yâsîn bugün cennettedir. Firâvun ailesinin mü'mini, İmrân kızı Meryem ve Firavun'un karısı Âsiye de (cennettedir)" lafzı yer almaktadır. Ancak Mukâtil bu rivayeti herhangi bir sened zikretmeksizin nakleder.²³ Dolayısıyla rivayet, senedi itibariyle teknik anlamda muallak bir hadis sayılmakta ve en azından *zayıf* kategorisinde yer almaktadır.²⁴

Şu kadar var ki rivayet, manası açısından incelendiğinde sözü edilen kimselerle ilgili birtakım âyet ve hadislerde cennetle müjdelenmeleri durumuna bakmak gerekecektir. Meselâ Habîb en-Neccâr için Kur'ân'da "Ona, 'cennete gir' denildi. 'Rabbimin beni başısladığını ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi' dedi."²⁵ buyurulmaktadır. Bu da onun hadiste bahsedildiği tarzda cennette olduğunun açık delili sayılır.

Firavun'un karısı Âsiye ve Hz. Meryem için ise Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: "Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misâl vermektedir: O, 'Rabbim!' demişti. 'Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selamete çıkar.' İmrân kızı Meryem'i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi."²⁶ Ayrıca Buhârî ve Müslim başta olmak üzere pek çok muteber kaynaktan geçen bir hadiste: "Birçok erkek kemâle ermiştir. Kadınlardan ise sadece Firavun'un karısı Âsiye ve İmrân kızı Meryem kemâle ermişlerdir..." buyurulmaktadır.²⁷ Bu âyetlerde ve hadiste Firavun'un karısı Âsiye'nin ve Hz. Meryem'in üstünlükleri açıkça

²³ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîr*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrût: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1423), 3/578.

²⁴ Muallak hadise dair ayrıntılar için bk. Abdullah Aydınlı, "Muallak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/309-310.

²⁵ Yâsîn 36/26-27.

²⁶ et-Tahrîm 66/11-12.

²⁷ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi' u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 31; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi' u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), "Fezâilü's-sahâbe", 70.

vurgulanmış olmakla birlikte asıl cennet müjdesi hadis kaynaklarında yer alan şu hadiste daha net bir dille ifade edilmiştir: “Cennet kadınlarının en üstünü şu dört kadındır: İmrân kızı Meryem, Hüveylid kızı Hatice, Muhammed kızı Fâtıma ve Müzâhim kızı Âsiye.”²⁸

Firavun ailesinin mü'min zâtıyla ilgili olarak ise el-Mü'min sûresi 28-45. âyetleri arasında ayrıntılı bir malumat verilmektedir. Bu âyetlerde imanını gizlediği ve kavmine karşı Hz. Musa'yı savunduğu belirtilmekte, ayrıca Hz. Musa'nın gösterdiği mucizelere dikkat çekerek, yalan söylediği takdirde yalanının kendi zararına olacağını ancak doğru söylemesi durumunda kendilerine bildirip uyardığı şeylerin başlarına gelebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu mü'min kişi, geçmiş Nuh, Âd, Semûd kavmi ve onlardan sonraki nice halkların başına gelen akıbetin, onların da başına gelebileceğinden endişe ettiğini, böyle bir durumda onları Allah'ın azabından hiç kimsenin kurtaramayacağını, vaktiyle Hz. Yusuf'un getirdiği hak deliller konusunda şüpheye kapıldıklarını ve 'Allah'ın ondan sonra peygamber göndermeyeceği' yargısıyla hareket ettiklerini, bunun da Allah'ın gazabını celbettiğini hatırlatmaktadır. Daha sonra aynı zât, dünya hayatının geçici bir heves olup asıl kalıcı olanın âhiret yurdu olduğunu, buna göre kötülük veya iyiliklerin karşılıksız kalmayacağını; kavmini kurtuluşa çağırırken, kavminin onu cehenneme çağırdıklarını, oysa kendisinin kudreti sonsuz ve mağfireti sınırsız olan Allah'a imana davet ettiğini ifade etmekte ve kendisini davet ettikleri şeylerin dünya ve ahirette bir hiç sayıldıklarını ve herkesin varacağı yerin Allah'ın huzuru olduğunu vurgulamaktadır. Son olarak da onlara söylediklerinin gerçek olduğunu ileride anlayacaklarını ve kavminin tehditleri karşısında işini Allah'a havale ettiğini belirtir.²⁹

Âyetlerin muhtevassından anlaşıldığı kadarıyla öncelikle imanını gizlediği belirtilen şahsın konuşmasının devamından artık bunu gizleme ihtiyacı hissetmeksizin, geçmiş toplumlardan itibaren hak-batıl davasında yaşananları ve kavminin başına gelecekleri bir davet ve tebliğ muhtevassında aktardığı görülmektedir.

Meselenin ilgili rivayet çerçevesinde ele alınması durumunda samimi ve sağlam bir inanca sahip olduğu ve bu uğurda canını ortaya koymaktan çekinmediği anlaşılan mü'min kişinin cennette olması, hayatını Hz. Musa'nın dinine ve davasına adanmış olmasının tabii bir neticesi olarak görülebilir.

²⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid vd. (b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 5/113; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 22/407. Hadisin sahih olduğuna dair ayrıntılı bilgi için bk. Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id ve menba' u'l-fevâ'id* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 9/223.

²⁹ el-Mü'min 40/28-44.

Nitekim yine el-Mü'min sûresinde, o mü'min şahsın kurtuluş müjdesini veren: “Allah o mü'min kişiyi kâfirlerin kurduğu tuzakların şerrinden korudu. Firavun ve adamları ise feci bir azaba uğradı.”³⁰ âyetinin, ‘hem dünya, hem de âhiret için geçerli olduğu; dünyada Allah’ın o şahsı Hz. Musa ile birlikte, ahirette ise cennetle kurtardığı³¹ tarzında yorumlanmış olması da bunun göstergesidir.³² Ancak her hâlükârda bu kurtuluş müjdesinin ‘cennet’ olarak yorumlanması, rivayette zikredilen Habîb en-Neccâr, Âsiye ve Meryem gibi diğer seçkin zümre ile ilgili âyet ve hadislerde olduğu kadar net ve açık değildir.

Sonuç itibariyle “şüphesiz sâhibü Yâsîn bugün cennettedir. Firâvun ailesinin mü'mini, İmrân kızı Meryem ve Firavun’un karısı Âsiye de (cennettedir)” rivayetinin, sıhhat şartlarını taşıyan merfû bir hadis olmamakla birlikte, bahsi geçen ve cennet müjdesi taşıyan âyet ve hadislerin genel muhtevasına uygunluğundan hareketle hadis formuna dönüştürüldüğü söylenebilir.

2.2. Varlıkların Yaratıldığı Andan İtibaren Öldürülenlerin En Hayırlıları Arasında Zikredilmesi

Hak yolunda canlarını feda edenlerin değer ve faziletlerini vurgulayan bir rivayette Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu aktarılır: “Allah Teâlâ’nın, varlıkları yarattığı andan itibaren gökyüzünün gölgesi altında öldürülen en hayırlı kişilerin ilki, lanetli Kabil’in haksız yere öldürdüğü Habil’dir. Daha sonra da “Rabbimiz Allah’tır” diyerek ona davet ettikleri için kendilerine gönderildikleri toplumlar tarafından öldürülen peygamberlerdir. Onlardan sonra Firavun ailesinin mü'mini, ardından sâhibü Yâsîn, onun peşinden Hamza b. Abdülmuttalib, sonra Bedir’de öldürülenler, onlardan sonra da Uhud’da öldürülenler, ardından Hudeybiye’de öldürülenler, sonra Ahzab (Hendek’te) öldürülenler, peşinden de Huneyn’de öldürülenler gelir. Bunların ardından benden sonra, dinden çıkmış günahkâr bir topluluk olan Hâricîler’in (havâric) öldürdüğü kimseler gelir. Sonrasında elini, Allah yolunda cihad eden mücahidlerden herhangi bir mücahide çevir. Nihayet Rumlarla bir savaş yaşanacak, orada öldürülen (Müslümanlar) da Bedir’de öldürülenler gibidir. Daha sonra Türklerle bir savaş olacak, o savaşta öldürülenler ise Ahzab günü (Hendek’te) öldürülenler gibi olacaklar. Ardından

³⁰ el-Mü'min 40/45.

³¹ bk. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/146.

³² Ayrıca 45. âyette Firavun ve adamlarının feci azaba uğramalarından bahsedildikten sonraki âyetlerde Firavun ailesinin cehennem ateşine sokulmaları ve cehennemliklerin durumunun anlatılmış olması da (bk. el-Mü'min 40/46-52), mü'min şahsının kurtuluşunun dünya ile sınırlı olmadığının dolaylı bir delili sayılabilir.

cenklerin cengi (savaşların en büyüğü) yaşanacak, oradaki (Müslüman) ölümler de Huneyn günü öldürülenler gibi olacaklar. Onun ardından da sura üfleneceği güne kadar İslâm'da, Müslümanlara karşı herhangi bir savaş yaşanmayacaktır.³³

Nu'aym b. Hammâd'ın (ö. 228/843), Mesleme b. Ali ed-Dımaşkî < Abdullah b. es-Sâib < Ebû Müdlic < Abdullah b. Amr isnadıyla naklettiği bu rivayetdeki Mesleme b. Ali ed-Dımaşkî (ö. 190/805), Buhârî'nin (ö. 256/870) hakkında münkerü'l-hadis dediği; Ebu Hatîm (ö. 277/890) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) ise metruk saydıkları bir râvidir.³⁴

Rivayetin senedindeki bu ciddi sorunun yanı sıra metin açısından da tenkide açık hususları bulunmaktadır. Şöyle ki:

Öncelikle rivayette bahsedilenlerin biraz da kronolojik bir fazilet sıralamasına tabi tutulduğu görülmektedir. Ancak bunlar arasında, başkası tarafından öldürülmediği halde fazilet kategorisine dahil edilenler de vardır. Meselâ Firavun ailesinin mü'mini hakkında Kur'ân'da açıkça: "*Allah o mü'min kişiyi kâfirlerin kurduğu tuzakların şerrinden korudu. Firavun ve adamları ise feci bir azaba uğradı.*"³⁵ buyurulmaktadır. Buna göre bu mü'min şahsın, Firavun ve adamlarının elinden kurtulmuş ve öldürülmemiş olması gerekmektedir. Nitekim tefsirlerde de bu hususa dikkat çekilmekte, hatta Hz. Musa'nın asası ile yarılan denizden onunla birlikte geçerek kurtulan biri olduğu nakledilmektedir.³⁶

İkinci husus, Hudeybiye'de öldürülenler meselesidir. Bilindiği kadarıyla hicretin 6. yılı Zilkade ayında (Mart 628) Hudeybiye'de Müslümanlar Kureyşlilerle bir barış antlaşması imzalamış ve herhangi bir çatışma olmadığı için can kaybı da yaşanmamıştır.³⁷ Bu durumda orada öldürülenlerin üstünlüğünden söz etmek de yersiz olmaktadır.

Ayrıca rivayette Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkacak ve 'havâric (Hâriciler) adıyla bilinen bir grubun öldüreceği kimselerden bahsedilmektedir. Ancak tarihi açıdan 'havâric' isminin Hâriciler'e verilmesi Hz. Peygamber sonrası döneme aittir.³⁸ Dolayısıyla burada peygamber sonrası tarihi süreçte bir fırka hakkında oluşan olumsuz görüş ve yaklaşımı Hz. Peygamber'in diliyle teyit etme gayreti hissedilmektedir. Bu da rivayetin

³³ Ebû Abdillâh Nuaym b. Hammâd b. Muâviye el-Mervezî, *Kitâbü'l-Fiten*, thk. Semîr Emîn ez-Züheyrî (Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412), 2/471.

³⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 4/973.

³⁵ el-Mü'min 40/45.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/335; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/146.

³⁷ Antlaşma hakkındaki ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/297-299.

³⁸ Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hâriciler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/175-178.

metni itibariyle sıhhati hakkındaki şüpheleri ciddi şekilde artıran bir husustur.

Bu durumda hadis, gerek Nu'aym b. Hammâd'ın rivayetinde tek kalmış olması, gerekse sened ve metnindeki sorunlar itibariyle sıhhat şartlarını taşıyamamakta ve teknik anlamda münker bir rivayet olduğu görülmektedir. Şu kadar var ki rivayet metninin kompozisyonu hadis tekniği açısından sorunlu olmakla birlikte, tekil düzeyde ve kronolojik kategoride Habîb en-Neccâr'ın faziletine yapılan vurgu, Kur'ân'da onunla alakalı âyetlerin genel muhtevasına uygun gözükmemektedir.

2.3. Peygamberlere İman ve İttibâin Öncülerinden Biri Olarak Görülmesi

Bazı hadis kaynaklarında peygamberlere iman edip tabi olma konusunda öncülük eden şahsiyetler arasında Habîb en-Neccâr'dan bahsedilir. Nitekim Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemu'l-kebir*'inde el-Hüseyin b. İshâk et-Tüsterî < el-Hüseyin b. Ebi's-Seri el-Askalânî < Hüseyin el-Aşkar < Süfyan b. Uyeyne < İbn Ebû Necîh < Mücâhid < İbn Abbas isnadıyla gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: “(İmandaki) öncüler üçtür: Musâ'ya öncelikle iman edip tabi olan kimse Yûsa' b. Nûn'dur. İsa'ya öncelikle iman edip tabi olan da sâhibü Yâsîndir. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'e öncelikle iman edip tabi olan ise Ali b. Ebî Tâlib'dir.”³⁹

Ne var ki bu rivayetin senedinde yer alan el-Hüseyin b. Ebi's-Seri el-Askalânî'nin (ö. 240/854) yalancı olduğu belirtilmektedir.⁴⁰ Ayrıca bu râvinin hocası Hüseyin el-Aşkar (ö. 208/823) hakkında Buhârî, 'fîhi nazar'⁴¹ ifadesini kullanmıştır.⁴² Keza Ebû Zür'a (ö. 264/878) münkerü'l-hadis biri olduğunu belirtmiş; Ebû Hâtîm, Nesâî (ö. 303/915) ve Dârekutnî de 'leyse bi-kavi'⁴³ değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Yine Cûzcânî (ö. 259/873) onu seçkin insanlara hakaretler eden aşırı (gulât) biri sayarken, Ebû Ma'mer el-Hüzelî ise 'yalancı' biri olduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Öte yandan İbn Kesîr de (ö. 774/1373) bu hadisin münker olduğunu ve sadece Hüseyin el-Aşkar tarikiyle bilindiğini, bu zâtın da şîi ve metrük biri olduğunu belirtir.⁴⁵ İbn Hacer (ö. 852/1448) ise bu râvinin zayıf biri

³⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 11/93.

⁴⁰ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/536.

⁴¹ Fîhi nazar: Buhârî'ye göre rivayet ettiği hadisin hiçbir surette alınamayacağını ifade eder (bk. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü* [İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016], 81).

⁴² Ukaylî, *ed-Du'ûfâ*, 1/249.

⁴³ Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibâr için yazılır (bk. Abdullah Aydınlı, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, 163).

⁴⁴ Bütün bu değerlendirmeler için bk. Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/531.

⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/574.

olduğunu vurgular.⁴⁶ Buna karşılık Heysemî de (ö. 807/1404) söz konusu râvinin hadis tenkit otoritelerinin çoğunluğu tarafından zayıf sayılmakla birlikte İbn Hibbân'a göre (ö. 354/965) sika kabul edildiğini⁴⁷ ifade eder.⁴⁸ Ancak İbn Hibbân'ın bir râviyi sika kabul etme konusunda mütesâhil (gevşek) davrandığı ve bu hususta öne sürdüğü gerekçelerin hadis âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne muhalif olduğu bilinen bir gerçektir.⁴⁹

Ayrıca Ukaylî (ö. 322/934) bu hadisi el-Hüseyin b. Ebi's-Serî < Vesîk b. Vesîk el-Basrî < Süfyan b. Uyeyne < İbn Ebû Necîh < Mücâhid < İbn Abbas senediyle aktardıktan sonra el-Hüseyin b. Ebi's-Serî'nin bu hadisi Hüseyin el-Aşkar'a sorduğunu onun da: Biz bunu Süfyan b. Uyeyne'den işittik, diye cevap verdiğini belirtir. Daha sonra Ukaylî, her iki isnadla İbn Uyeyne'den nakledilen bu rivayetin bir aslının olmadığını vurgular.⁵⁰

Bu noktada rivayetin senedindeki Süfyan b. Uyeyne < İbn Ebû Necîh < Mücâhid < İbn Abbas kanalıyla aktarılan mevkuf bir versiyonunun da kaynaklarda geçtiğini belirtmek gerekir. Şöyle ki: Ahmed b. Muhammed b. Abdülvehhâb < Ömer b. Abdullah b. Şevzeb < Muhammed b. Ahmed b. Mansûr < Ahmed b. el-Hüseyin < Zekeriya < Ebû Salih b. ed-Dahhâk < Süfyan b. Uyeyne < İbn Ebû Necîh < Mücâhid isnadıyla gelen bir rivayete göre İbn Abbas "Önde/öncü olanlar, önde/öncü olanlar"⁵¹ âyetinin tefsirinde şöyle demektedir: "Yûşa' b. Nûn, Musa'ya iman ve ittiba konusunda önde/öncü olmuştur. Sâhibü Yâsîn de İsa'ya iman ve ittibada önde/öncü olmuştur. Ali de Muhammed'e iman ve ittibada önde/öncü olmuştur."⁵²

Bu rivayete göre İbn Abbas'ın ilgili âyetin tefsirine dair yaptığı ve teknik tabiriyle "mevkuf" sayılan yorumu, Hz. Peygamber'e izafe edilerek "merfû" forma sokulmuş olmalıdır. Bu noktada en çok dikkat çeken râvi de daha önce bahsi geçen Hüseyin el-Aşkar'dır. Zira bu şahıs, burada geçen Süfyan < İbn Ebi Necîh < Mücâhid < İbn Abbas isnadını kullanmaktadır.

Bu rivayetin bir diğer lafzı da şöyledir:

Ebû Bekir Abdurrahman b. Abdullah el-Müzekkî el-Fakîh < Ebû Zahîr Abdullah b. Fâris b. Muhammed b. Ali < İbrahim b. el-Fazl b. Mâlik < el-Hasen b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ < Amr

⁴⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 6/467.

⁴⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *eş-Şikâat*, nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân (Haydarâbâd/Dekkan: Dâiretü'l-Maarifi'l-Osmâniyye, 1393/1973), 8/184.

⁴⁸ Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, 9/102.

⁴⁹ Bu meseleye dair önemli bir mütalaa için bk. Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dil*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde'nin notu (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1425/2004), 335-337.

⁵⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Amr el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984), 1/249.

⁵¹ el-Vakî'a 56/10.

⁵² Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Vâsıtî - İbnü'l-Meğâzili-, *Menâkıbü emîri'l-mü'minin Ali b. Ebi Tâlib radyallahu anh*, thk. Ebû Abdurrahman Türki b. Abdullah el-Vâdî'i (San'a: Dâru'l-Âsâr, 1424/2003), 385.

b. Cümeý' < Muhammed b. Ebî Leylâ < İsâ < Abdurrahman b. Ebî Leylâ < babası Ebû Leylâ isnadıyla nakledildiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Ümmetlerin (imandaki) öncüleri üç kişi olup bir göz açıp kapayınca kadar bile Allah'ın inkâr etmiş değillerdir: Ali b. Ebî Talib, sâhibü Yâsîn ve Firavun ailesinin mü'mini.”

Tespitlerimize göre bu lafızla nakledilen rivayetin senedli bir şekilde yer aldığı ilk kaynak Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) tefsiridir.⁵³ Ancak isnadındaki Amr b. Cümeý, “münker”, “metruk”, “hadis uydurmakla itham edilen”, hatta “pis bir yalancı” şeklinde ağır cerh ifadeleriyle tenkide uğramış bir râvidir.⁵⁴ Keza İbrahim b. el-Fazl b. Mâlik isimli râvinin de kim olduğu bilinmemektedir. Bu itibarla rivayetin merfû bir hadis olarak değerlendirilmesi hadis rivayet tekniği açısından mümkün gözükmemektedir.

Öte yandan Zemahşerî (ö. 538/1144) bu rivayeti senedsiz bir şekilde Hz. Peygamber'e izafe ederken,⁵⁵ buna karşılık İbn Atiyye (ö. 541/1147), Kurtubî (ö. 671/1273) ve Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344) gibi müfessirler de rivayeti, senedde yer alan ve tâbiünden sayılan İbn Ebû Leylâ'nın (ö. 83/702) kendi sözü ve yorumu olarak aktarmaktadırlar.⁵⁶ Ne var ki İbn Ebû Leylâ'nın sözü olarak geçen kaynaklarda da herhangi bir isnad zikredilmemektedir. Buna göre bir tabiîn sözü olması bakımından teknik ifadeyle “maktû” bir rivayet sayılmakta, ancak senedsiz olması, rivayetin sıhhati bakımından İbn Ebû Leylâ'ya aidiyetini de şüpheli hale getirmektedir.

Ayrıca rivayet, metni itibarıyla bir fazilet kategorisini ifade etmektedir. Bu kategoride özellikle Hz. Ali'nin zikredilmiş olmasının, senedlerde yer alan bazı râvilerden kaynaklanmış olabileceğini söylemek mümkündür. Meselâ ilk rivayetin senedinde geçen Hüseyin el-Aşkar'ın İbn Kesîr'in de belirttiği gibi şîit eğilimli biri olması bu açıdan önemli bir veridir. Keza İbn Ebû Leylâ kanalıyla gelen rivayette de buna benzer bir durum söz konusudur. Zira İbn Ebû Leylâ, hadis, fıkıh ve kıraat âlimi bir tâbiî olarak Hz. Ali'nin halkasında yetişmiş, Cemel, Sıffin ve Nehrevan savaşlarında Hz. Ali'nin yanında yer almış, Cemel vak'asında da onun bayrağını taşımıştır. Hatta Irak valisi Haccâc döneminde bir süre Kûfe kadılığı yapmış olan İbn

⁵³ *Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1422/2002), 22/269.*

⁵⁴ *Bk. Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, el-Kâmil fî du'afâ 'ir-ricâl, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 6/196; Ukaylî, ed-Du'afâ, 3/264; Zehebî, Mizânü'l-i'tidâl, 3/251.*

⁵⁵ *Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 4/10.*

⁵⁶ *Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atiyye el-Muhâribî el-Endelûsî, el-Muhârrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz, thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422), 4/450; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân, thk. Ahmed el-Berdûnî -İbrahim Etfeyş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1384/1964), 15/20; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî, el-Bahrü'l-muhît, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 9/55.*

Ebû Leylâ, Hz. Ali ile taraftarlarına kötü söz söylemesi için Haccâc'ın yaptığı baskı ve işkenceye direnmiş ve istenileni yapmamıştır.⁵⁷

Buna göre İbn Abbas'tan bir âyetin tefsiri bağlamında gelen mevkuf rivayet, Hüseyin el-Aşkar'ın şii eğilimi sebebiyle Hz. Peygamber'e isnad ederek Hz. Ali'nin faziletini üst düzeyde tahkim gayreti olarak yorumlanabilir. Benzer bir durum, İbn Ebû Leylâ yoluyla gelen rivayet için de geçerlidir.

Bu noktada ilgili rivayetleri, sahabeden İbn Abbas'ın, tabiin neslinden İbn Ebû Leylâ'nın Hz. Ali'nin fazilet ve seçkinliğinin tarihteki diğer mümtaz şahsiyetler bağlamında ele aldıkları bir yaklaşım ve yorum olarak değerlendirilmek daha isabetli görülmektedir.

2.4. Üç Sıddıktan Biri Sayılması

Bir önceki rivayete benzer nitelikteki bu rivayetin lafzı ise şöyledir:

“Sıddıklar üçtür: Biri, ‘*Ey kavmim! Elçilere uyun*’⁵⁸ diyen âl-i Yâsin’in mümini Habîb en-Neccâr, diğeri ‘*Adamı ‘Rabbim Allah’tır’ dediği için öldürecek misin?*’⁵⁹ diyen Firavun ailesinin mümini Hirbîl/Hezekiel, üçüncüsü de Ali b. Ebî Talib’dir ki en faziletli de odur.”

Ahmed b. Hanbel’in *Fezâilü’s-sahâbe* isimli eserinde geçen⁶⁰ bu rivayetin isnadı, bir önceki rivayetin senedindeki Amr b. Cümei’ < Muhammed b. Ebî Leylâ < kardeşi İsâ < Abdurrahman b. Ebî Leylâ < babası Ebû Leylâ < Hz. Peygamber kısmı itibarıyla aynıdır. Bu sebeple senedi açısından orada zikredilen tenkitler bu rivayet için de geçerlidir.

Ayrıca İbn Teymiyye (ö. 728/1328) *Minhâcü’s-sünne* isimli eserinin bir yerinde bu rivayetin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned’inde* geçmediğini, sadece *Fezâil’inde* yer almasının ise Ahmed b. Hanbel’e göre sahih olduğunu göstermediğini; zira onun, *Fezâil’de* başka insanların rivayet ettiği hadisleri -sihhati sabit olmasa bile- nakledebildiğini belirtir. Ardından da şunu söyler: “İlim ehli olan herkes bilir ki Ahmed b. Hanbel, *Fezâil* ve benzeri eserlerinde aktardığı rivayetler hakkında ‘sahihtir’ dememiştir. Hatta *Müsned’inde* geçen rivayetlerin bile ‘sahih’ olduğunu söylemiş değildir... Fakat *Müsned’deki* rivayetlerin çoğunluğu delil alınmaya elverişli ceyid hadislerdir. Ancak *Fezâil’de* rivayet ettikleri ise ona göre bu türden değildir.”⁶¹

⁵⁷ Geniş bilgi için bk. Abdullah Aydınlı, “İbn Ebû Leylâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/435-436.

⁵⁸ Yâsin 36/20.

⁵⁹ el-Mü’min 40/28.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Fezâ’ilü’s-sahâbe*, thk. Vasiyyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1403/1983), 2/627, 655. Ayrıca bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1419/1998), 5/2806; Ebü’l-Kâsım Ali b. el-Hasen -İbn Asâkir ed-Dimaşkî-, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amravî (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1415/1995), 42/43, 313.

⁶¹ Ebü’l-Abbâs Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalim el-Harrânî -İbn Teymiyye-, *Minhâcü’s-sünneti-nebeviyye fi nakzı kelâmi’s-Şîa el-Kaderiyye*, thk. Muhammed Reşad Sâlim (b.y.: Câmî’atü’l-İmam

Daha sonra İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel'in *Fezâil*'inde geçen bu rivayetin, bizatihi kendisine değil, o esere hadis ilave eden el-Katîî'ye⁶² ait olduğunu belirtmektedir.⁶³

Keza İbn Teymiyye ilgili eserinin başka bir yerinde de bu rivayetin Allah Resûlü adına uydurulmuş bir yalan olduğunu vurguladıktan sonra rivayeti muhteva tenkidine tabi tutar. Şöyle ki: İbn Teymiyye'ye göre hadislerde Hz. Ebû Bekir "sıddık" olarak nitelendirilmiştir. Keza "Şüphesiz ki sözde ve işte doğruluk hayra ve üstün iyiliğe yöneltir. İyilik de cennete iletir. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddık (doğrucu) diye kaydedilir..."⁶⁴ hadisi doğrultusunda "sıddıklar" pek çoktur. Ayrıca Kur'ân'da Hz. Meryem'e "sıddîka"⁶⁵ denilmiştir. Bu delillerden hareketle İbn Teymiyye, söz konusu rivayette geçen sıddıkların üç ile sınırlandırılmasının doğru olmayacağını vurgulamaktadır.⁶⁶

Bu noktada İbn Teymiyye'nin rivayetin muhtevasına yönelik eleştirisinin de tartışmaya açık olduğunu belirtmek gerekir. Ancak her hâlükârda değişmeyen ilke, Habîb en-Neccâr'ın faziletinin göstergelerinden biri olan 'sıddık' vurgusunun, Kur'ân'da onun seçkinliğini ve üstünlüğünü ifade eden âyetlerin genel muhtevasını dolaylı bir biçimde teyit etmesi, en azından onunla çelişmemesidir.

2.5. Urve B. Mes'ûd es-Sekafî'nin Habîb en-Neccâr'a Benzetilmesi

Ebû Mes'ûd (Ebû Ya'fur) Urve b. Mes'ûd b. Mu'attib es-Sekafî (ö. 9/630), Sakîf kabilesinin reislerinden biri olarak ve anne tarafından Kureyşli olması hasebiyle Mekkeliler tarafından çok iyi tanınan bir sahâbidir.⁶⁷ Urve b. Mes'ûd Hz. Peygamber ve Müslümanlarla ilk olarak Hudeybiye Antlaşması sırasında bir araya gelmiş ve antlaşma sonrası dönüp Mekkelilere hitaben

Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406/1986), 7/223.

⁶² Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân el-Bağdâdî el-Katîî (ö. 378/988-89), Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine oğlu Abdullah ile birlikte birçok hadis ilâve eden ve döneminde "Müsnidü'l-İrâk" diye tanınan hadis âlimidir. *el-Müsned*'deki sihhati tartışmalı olan rivayetleri Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah ile Katîî'nin ilavelerinden kaynaklandığı belirtilmekte; hatta bazı muhaddislerin mevzu dediği az sayıdaki çok zayıf rivayetin bu müdahaleden kaynaklandığı vurgulanmaktadır. (bk. Yaşar Kandemir, "el-Müsned", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006) 32/104-105). Anlaşılan o ki İbn Teymiyye, Katîî'nin *Fezâil*'le yaptığı hadis ilavelerden biri olan bu rivayetin de bu nitelikte olduğunu iddia etmektedir. Abdullah ile Katîî'nin *Fezâil*'e bazı ilavelerde bulduklarına dair bilgi için bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd. (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 11/330.

⁶³ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, 7/224-225.

⁶⁴ Buhârî, "Edeb", 69; Müslim, "Birr", 103-105.

⁶⁵ el-Mâide 5/75.

⁶⁶ İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne*, 5/26-28. Ayrıca İbn Teymiyye, "sıddıklar üçtür" ibaresinin daha başka şekillerde anlaşılma ihtimalleri üzerinde durup bunların da geçersizliğini ispatlamaya çalışır. (bk. *Minhâcü's-sünne*, 7/227-228).

⁶⁷ Urve b. Mes'ûd hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hâbil Nazlıgül, "Urve b. Mes'ûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/183.

'nice hükümdarların huzuruna çıktığını; Kisra, Kayser ve Necâşî'ye elçi olarak gittiğini, ancak Hz. Peygamber'in ashabının, ona gösterdikleri saygı ve bağlılığı, hiçbir hükümdarın adamlarının kendi hükümdarlarına göstermediklerini' açıkça söylemiştir.⁶⁸

Habîb en-Neccâr'a benzetilmesi hadisesi ise Urve b. Mes'ûd'un Müslüman olmasından sonrasında gerçekleşmiştir. Olay kaynaklarda genel olarak şöyle anlatılmaktadır:

"İnsanlar hicretin 9. senesi hac hazırlığı yaparken Urve b. Mes'ûd, Müslüman olarak Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e gelir ve kendi kavmine dönmek için ondan izin ister. Ancak Allah Resûlü: "Seni öldürmelerinden korkuyorum!" buyurur. Urve ise: "Beni uyur vaziyette görseler bile (rahat-sız etmemek için) uyandırmazlar." der (ve böylece kavmine tam anlamıyla güvendiğini ifade eder). Bunun üzerine Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem de ona izin verir. O da Müslüman olarak bir yatsı vakti kavminin yanına varır. Sakifliler ona selam vermek üzere yanına gelirler. Urve ise onları İslâm'a davet eder. Ancak Sakifliler ona tepki gösterirler, öfkelenirler ve hiç beklemediği ağır sözler söylerler. Sonra da yanından çıkıp giderler. Nihayet seher vakti girip fecir doğduğunda Urve evinin üstüne çıkıp namaz için ezan okur ve kelime-i şehadet getirir. Bunun üzerine Sakifli bir adam da ona bir ok atar ve öldürür. (Ölüm haberini alan) Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurur: "Urve, kavmini Allah'a çağırdığı için öldürülen sâhibü Yâsin gibidir."⁶⁹

Bu rivayetin kimler tarafından nakledildiğini kaynakların kronolojik önceliğine göre şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.5.1. İbn Hişâm (ö. 218/833)

İbn Hişâm, siyer ve meğâzî müellifi İbn İshâk (ö. 151/768) yoluyla aktardığı bir rivayette bu hadiseye yer vermekte ve Hz. Peygamber'in Urve hakkında: "Şüphesiz onun kendi kavmi arasındaki misâli, sahibü Yâsin'in kendi kavmi arasındaki durumu gibidir." buyurduğunu nakletmektedir.⁷⁰

2.5.2. İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849)

İbn Ebû Şeybe'nin, Yezîd b. Hârûn < Muhammed b. Amr < Ebû Seleme (ö. 94/713) ve Yahyâ b. Abdurrahman b. Hâtîb (ö. 104/722) isnadıyla naklettiği bu tarike göre Allah Resûlü: "Onun kendi kavmi arasındaki misâli,

⁶⁸ Buhârî, "Şurût", 15.

⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 17/147; Hâkim, *Müstedrek*, 3/713.

⁷⁰ *Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Basrî, es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî el-Halebî ve evladih, 1375/1955), 2/537.*

sâhibü Yâsin gibidir.” buyurmaktadır.⁷¹ Keza Muhammed b. Bişr < Saîd < Katâde senediyle aktardığı diğer bir tarikte ise Urve’yi okla vurarak ölümüne sebep olan kişinin affedildiği ve Hz. Peygamber’in Urve hakkında: “O sâhibü Yâsin gibidir” dediği kayıtlıdır.⁷²

2.5.3. İbn Şebbe (ö. 262/876)

İbrahim b. el-Münzir < Muhammed b. Fülejh < Musa b. Ukbe < İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/741) tariki olarak bilinen bu rivayette Allah Resûlü: “Urve’nin misâli, sâhibü Yâsin gibidir. O da kavmini davet etti ve onu öldürdüler.”⁷³ Aynı rivayetin yine İbn Şebbe’de el-Hizâmî < İbn Vehb < el-Leys b. Sa’d (ö. 175/791) isnadıyla aktarılan başka bir versiyonu da mevcuttur.⁷⁴

2.5.4. Ebû Ya’lâ (ö. 307/919)

Havsere < Hammâd b. Seleme < Ali b. Zeyd b. Cüd’ân (ö. 131/748) isnadıyla gelen rivayetinde ise Hz. Peygamber’in, Urve’nin ölüm haberini aldığı sırada: “Ümmetimde sâhibü Yâsin gibi birini nasip eden Allah’a hamdolsun” dediği kaydedilmektedir.⁷⁵

2.5.5. İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938)

İbn Ebû Hâtim’in, babası Ebû Hâtim < Hişâm b. Ubeydullah < Muhammed b. Câbir < Abdülmelik b. Umeyr (ö. 136/753) isnadıyla rivayet ettiği bir tariktir. Bu tarikin metninde geçtiğine göre Urve b. Mes’ûd, Hz. Peygamber’den: “Beni kavmime gönder, onları İslâm’a davet edeyim” diye talepte bulunur. Allah Resûlü: “Gidebilirsin” buyurur. Urve de kavmine gelip Lât ve Uzza’nın yanından geçerken “Uzzâ yoktur! Müslüman olun, selâmete erersiniz. Ey topluluk! Kuşkusuz Uzzâ yoktur, Lât da yoktur! Müslüman olun, selâmete erersiniz.” der ve bunu üç kere tekrarlar. Bunun üzerine bir adam ona ok atınca kolundaki atardamara isabet eder ve ölür. Bu durum Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem’e ulaştınca şöyle buyurur: “Bu-

⁷¹ *Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, el-Kitâbü'l-Muşannef fi'l-ehâdis ve'l-âşâr, thk. Kemâl Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/398.*

⁷² *İbn Ebû Şeybe, el-Muşannef, 5/421.*

⁷³ *Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, Târihu'l-Medineti'l-münevvere, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Cidde: y.y., 1399), 2/469; Ebû Nu'aym, Ma'rifetü's-sahâbe, 4/2188. Taberânî'nin aynı isnadla naklettiği rivayetinde Hz. Peygamber'in Urve'yi Habib en-Neccâr'a benzettiği ifadesi yer almamaktadır. (bk. Taberânî, el-Mu'cemu'l-kebir, 17/148).*

⁷⁴ *İbn Şebbe, Târihu'l-Medîne, 2/470-471.*

⁷⁵ *Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî, Müsnedü Ebî Ya'lâ, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dâru'l-Memûn li't-Türâs, 1404/1984), 3/173.*

nun misali, sâhibü Yâsîn gibidir. O da: *'Rabbimin beni bağışladığımı ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi!'* demişti.⁷⁶

2.5.6. Taberânî (ö. 360/971)

Bu tarik Taberânî'de iki farklı senedle yer almaktadır. İlki Muhammed b. Amr b. Hâlid el-Harrânî > babası < İbn Lehî'a < Ebû'l-Esved < Urve b. ez-Zübeyr (ö. 94/713) isnadıyla aktarılan bir rivayettir.⁷⁷ İkincisi ise Abdullah b. Ahmed b. Hanbel < Ebû Ubeyde b. el-Fudayl b. İyâz < Abdullah b. Muâz es-San'ânî < Ma'mer < Osman el-Cezerî < Mıksem < İbn Abbas senediyle nakledilmiştir. Bu ikinci senedle gelen rivayette İbn Abbas hadiseyi şöyle anlatır: "Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Urve b. Mes'ûd'u Tâife gönderince bir adam onu okuyla vurup öldürdü. Bunun üzerine Allah Resûlü: 'Bu adam sâhibü Yâsîn'e ne kadar da benziyor?' buyurdu."⁷⁸

2.5.7. İbn Merdûye (ö. 410/1020)

Zeylâî'nin (ö. 762/1360) belirttiğine göre İbn Merdûye'nin, *Tefsîr*'inde el-Hasen b. Muhammed es-Sekûnî el-Kûfî < Ali b. Muhammed b. Halid el-Mutarraz < Ömer b. İsmail b. Mücâlid < babası (İsmail b. Mücâlid) < Beyân < Kays b. Ebî Hâzim < el-Muğîre b. Şu'be isnadıyla rivayet ettiği merfû bir hadis olarak yer almaktadır.⁷⁹ Bu rivayette diğerlerinden farklı olarak Urve b. Mes'ûd'un okla vurulduktan sonra amcaoğullarının etrafına toplandığı ve can çekişirken onlara hitaben şöyle dediği nakledilmektedir: "Ey Sakifliler! Benim ölüm haberim Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ulaşmadan önce siz gidip ondan eman dileyin, aksi halde size savaş açacaktır." Urve bu nasihatini son nefesini verinceye kadar tekrarlamıştır. Haber Hz. Peygamber'e ulaşınca da Allah Resûlü: "Allah ona rahmet eylesin, hem diriyken, hem de ölmek üzereyken kavmine nasihat etmiş" buyurarak onu sâhibü Yâsîn'e benzetmiştir. Zira sâhibü Yâsîn de hem diri, hem de ölü vaziyette kavmine nasihat etmiş ve şöyle demiştir: *'Rabbimin beni bağışladığımı ve güzel biçimde ağırlananlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi'* dedi.⁸⁰

2.5.8. İbn Abdülber (ö. 463/1071)

İbn Abdülber'in *el-İstî'âb fî ma 'rifeti'l-aşhâb* adlı eseri başta olmak

⁷⁶ İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr*, 10/3191; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6/572.

⁷⁷ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 17/147; Hâkim, *Müstedrek*, 3/713.

⁷⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 11/407.

⁷⁹ Bk. *Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, Tahricü'l-ehâdis ve'l-âsâri'l-vâkı'a fî tefsiri'l-Keşşâf li'z-Zemaşşeri, thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'îd (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414), 3/163.*

⁸⁰ Yâsîn 36/26-27.

üzere sahabe biyografisine ait eserlerde geçen ve İbn İshâk (ö. 150/767) kanalıyla aktarılan bir tariktir.⁸¹

2.5.9. Tariklerle İlgili Genel Değerlendirme

Buraya kadarki tarikler içerisinde sadece Taberânî'nin İbn Abbas kanalı ile İbn Merdûye'nin el-Muğîre b. Şu'be yoluyla naklettikleri rivayetler merfû muttasıl sayılmaktadır. Taberânî'nin Abdullah b. Ahmed b. Hanbel < Ebû Ubeyde b. el-Fudayl b. İyâz < Abdullah b. Muâz es-San'ânî < Ma'mer < Osman el-Cezerî < Mıksem < İbn Abbas < Hz. Peygamber senediyle aktarılan hadis ile ilgili olarak Heysemî (ö. 807/1405) bu tarihin senedindeki Ebû Ubeyde b. el-Fudayl b. İyâz (ö. 236/850) isimli râvinin zayıf olduğunu vurgular.⁸² Ancak İbn Hacer, Heysemî'nin bu yargısının daha önce râvinin zayıf olduğunu söylemiş olan İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) dayandığını⁸³ belirterek Dârekutnî'nin bu râviyi tevsik ettiğini,⁸⁴ dolayısıyla İbnü'l-Cevzî'nin onun hakkındaki gerekçesiz 'zayıf' hükmüne itibar edilmemesi gerektiğini ifade eder.⁸⁵ Ne var ki rivayetin senedindeki diğer râvi Osman el-Cezerî hakkında Ahmed b. Hanbel "münker hadisler rivayet etmiştir" demekte, Ebû Hâtim ise kendisinden Ma'mer ve Nu'mân b. Râşid dışında hiç kimsenin rivayette bulunmadığını belirtmektedir.⁸⁶

İbn Merdûye'nin naklettiği diğer rivayetin senedinde yer alan Ömer b. İsmail b. Mücâlid b. Saîd el-Hemedânî isimli râvi de 'metruk, yalancı ve hadis hırsız' şeklinde ağır cerh ifadeleriyle tenkit edilmiş biridir.⁸⁷

Bu iki merfû rivayetin dışındaki tarikler hadis tekniği bakımından 'mürsel' kategorisindedir. Zira hepsinde tâbiîn neslinin herhangi bir şahâbiye izafe etmeksizin, doğrudan Hz. Peygamber döneminde yaşanmış bir hadiseyi nakletmeleri durumu söz konusudur. Hadis tarihinde 'mürsel' hadis denilince delil olma yönü ulema arasında ihtilafli bir meseledir.⁸⁸ Seneddeki inkıta' (kopukluk) türlerinden biri olması bakımından teorik olarak 'zayıf' kapsa-

⁸¹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 3/1066; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989), 3/528; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali -İbn Hacer el-Askalânî-, *el-İşâbe fî temyizi's-şahâbe*, thk. A. Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 4/407.

⁸² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 9/386.

⁸³ İbnü'l-Cevzî'nin görüşü için bk. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 4/549.

⁸⁴ Bk. Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Sü'âlâtü's-Sülemî lid-Dârekutnî*, thk. Saîd b. Abdullah el-Humeyd vd. (b.y.: y.y., 1427), 262.

⁸⁵ Bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali -İbn Hacer el-Askalânî-, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002), 9/119.

⁸⁶ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, thk. Meclisü'l-Dâireti'l-Maarifi'l-Osmâniyye (Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, 1371/1952), 6/174.

⁸⁷ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/99; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/131; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/182.

⁸⁸ Konuyla ilgili ayrıntılar için bk. Ebû Said Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmi'u't-ta'şîl fî ahkâmî'l-merâsîl*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986), 33-49.

mında yer alması gereken mürsel rivayetler, hadis kaynaklarında yer almaları ve ilk dönemden itibaren bu tarzda rivayetlerle şöhret bulmuş birtakım muhaddislerin varlığı sebebiyle tartışma konusu olmuştur. Bu noktada öne sürülen bazı irsal sebepleri arasında uzatma ve bıktırmadan kaçınarak kolaylaştırma, Hz. Peygamber dönemine yakınlık sebebiyle râvilerin doğruluk ve güvenilirliğinin genel bir durum olarak devam etmesi, tâbiin dönemi hadis rivayet usulünün kural ve kalıplarının henüz yerleşmemiş olması ve rivayetin şöhreti ve râvilerin çokluğu nedeniyle hadisin sıhhati konusunda kesin bir kanaat oluşması gibi sebepler yer almaktadır.⁸⁹ Dolayısıyla pek çok kaynakta farklı kişilerce nakledilen bu rivayeti de şöhreti ve râvilerinin sayıca çokluğu itibariyle değerlendirmek gerekmektedir. Bu sayede rivayetin sened itibariyle cerhedilmiş olan merfû muttasıl tarikleri de metin açısından takviye edilmiş olacaktır.

Ayrıca bahsi geçen teşbih olayı, muhtevası itibariyle tarih, siyer ve meğâzî türünden rivayetler kapsamına girmektedir. Bu noktada muhaddislerin hadislere uyguladıkları tenkit yöntemleri aynı ciddiyetle bu rivayetlere de uygulamak, kronolojik bütünlüğü bulunan tarihi rivayetlerde birtakım boşlukların oluşmasına yol açacaktır. O sebeple bu rivayetleri kaydeden siyer müellifi veya tarihçinin güvenilirliği yeterli görülmemekte, rivayetlerin birbiriyle çeliştiği yerlerde de tercih için muhaddislerin kullandığı tenkit yöntemlerine başvurmak en isabetli yaklaşım sayılmaktadır.⁹⁰ Üstelik Heysemî'nin, Taberânî'de geçen Urve b. ez-Zübeyr ve İbn Şihâb ez-Zührî rivayeti ile Ebû Ya'lânın naklettiği Ali b. Zeyd b. Cüd'ân rivayetinin mürsel olmakla birlikte isnadlarının 'hasen' olduğunu belirtmesi⁹¹ söz konusu mürsel rivayetlerin en azından bir kısmının hadisçilerin tenkit kriterleri açısından da delil alınmaya elverişli olduğunu gösterir.

2.6. Ka'be'de Allah'a Münâcâtta Bulunan Meçhul Bir Zâtın Habîb en-Neccâr'a Benzetilmesi

Ebü'l-Velid el-Ezrakî'nin (ö. 250/864) aktardığına göre Osman (b. Sâc?) şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem döneminde bir zât, (Ka'be'nin) rûkn-i esved ile rûkn-i yemânî⁹² arasında üç kere şöyle demiştir: *"Allahum! Sensin Allah, sensin Rahmân, senden baş-*

⁸⁹ Geniş bilgi için bk. Selahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, (Ankara: TDV Yayınları, 1985), 63-67.

⁹⁰ Bk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü's-saħîha* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1415/1994), 45-46.

⁹¹ Krş. Heysemî, *Mecma' u'z-zevâ'id*, 9/386.

⁹² Rûkn-i Esved: Rûkn-i Hacer olarak da bilinen Ka'be'nin güney cephesindeki Hacer-i Esved'in bulunduğu köşedir. Rûkn-i Yemânî ise Ka'be'nin Yemen'e bakan ve Rûkn-i Hacer'in bulunduğu köşeye muadil olan köşesidir. (bk. Mehmet Erdoğan, *Hukuk ve Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, [İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010] 484).

ka ilâh yoktur. Sensin Rab, senden başka Rab yoktur. Hiçbir zaman gaflete düşmeyen kâim ve dâim olan da sensin. Sen, görünen görünmeyen her şeyi yarattın ve sen her şeye, talim olmaksızın öğrettin.” Nebî sallallahu aleyhi ve sellem adamın bu münacaatını işitince -eğer gerçekten söylemişse (ki Allah en iyisini bilir)- şöyle buyurmuştur: “(Bu münacaatta bulunan) o kişiyi cennetle müjdeleyin ve ona, kendi kavmi arasındaki durumunun, sâhibü Yâsin’in kendi kavmi arasındaki durumu gibi olduğunu haber verin.”⁹³

Ezrakî'nin *Ahbâru Mekke* isimli eseri dışında herhangi bir kaynakta tespit edemediğimiz bu rivayetle ilgili mülâhazaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Öncelikle sened açısından Ezrakî'nin kendisinden rivayette bulunduğu Osman'ın kimliği açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak bu rivayetin öncesindeki rivayetlere bakıldığında Ebü'l-Velîd el-Ezrakî < Ezrakî'nin dedesi < Saîd b. Sâlim < Osman b. Sâc < Yâsin < İbrahim < el-Haccâc b. el-Fürâfisa < Ali b. Ebû Tâlib isnadıyla aktarılan bir rivayetin yanı sıra yine Osman b. Sâc < Yâsin < Ebû Bekir b. Muhammed < Said b. el-Müseyyeb < Hz. Peygamber senediyle gelen ikinci bir rivayet daha yer almaktadır.⁹⁴ Dolayısıyla bu rivayette Osman diye geçen râvinin Osman b. Sâc olması ihtimali vardır. Osman b. Sâc ise biyografi kaynaklarında Ebû Sâc Osman b. Amr b. Sâc el-Kuraşî el-Cezerî olarak kaydedilmekte; burada görüldüğü üzere dedesine de nispet edilmektedir. Osman, İbn Hibbân'ın *es-Sikât* isimli eserinde yer verdiği bir râvi olmasına rağmen, Ebû Hâtim tarafından 'hadisi yazılır ancak hüccet olarak kullanılamaz' biri sayılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca Osman b. Sâc ile Hz. Peygamber dönemi arasında birtakım râviler olması gerekirken, bu rivayette Osman sadece “bana ulaştığına göre...” demek suretiyle bu haberi kimden aldığını bildirmemiş, bu sebeple sened tekniği açısından itibara alınamayacak problemlili bir nakilde bulunmuştur.

Öte yandan rivayet, metni itibariyle de sorunlu gözükmektedir. Zira öncelikle Ezrakî'nin eseri dışındaki bir kaynakta geçmemesi başlı başına bir şüphe sebebidir. Ayrıca metinde geçen münâcaat ile Habîb en-Neccâr'ın konumunda olmak arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgi ve gerekçe de tespit edilememiştir. Bu noktada münâcaatın Habîb en-Neccâr'ın kendi dönemindeki mücadelesinde bizatihi kendisi tarafından dile getirilmiş, dolayısıyla bu ortak münâcaat sebebiyle bahsi geçen zât ile Habîb en-Neccâr arasında bir ilişki kurulmuş olabileceği ihti-

⁹³ Ebü'l-Velid Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câ `e fihâ mine'l-âsâr*, thk. Rüşdî es-Sâlih Melhas (Beyrut: Dâru'l-Endelüs, ts.), 1/341.

⁹⁴ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/340.

⁹⁵ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/162; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/449; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ `ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rîf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 19/467-469.

malinden hareketle yapılan kaynak taramasında da herhangi bir bilgi veya rivayete rastlanmamıştır. Üstelik rivayette, münâcaatta bulunan zâtın meçhul olması da ayrı bir sorun oluşturmaktadır. Keza rivayetin metninde 'eğer gerçekten söylemişse (ki Allah en iyisini bilir)' ibaresinin geçmesi metnin Hz. Peygamber'e aidiyeti konusunda bir tereddüt ifade eder.⁹⁶ Sonuç itibarıyla rivayet hem senedi hem de metni açısından sıhhat kriterlerini taşımamaktadır.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen örnek şahsiyetlerden biri olan Habîb-i Neccâr'ın hadis rivayetlerinde ne ölçüde ve hangi bağlamda yer aldığı meselesinin incelendiği bu makalede öncelikle Habîb-i Neccâr'ın kütüb-i tis'a dışındaki bir kısım kaynaklarda ve az sayıda rivayete konu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu rivayetlerin ilkinde öldürülme şekline dair mevkuflar bir hadis, diğerlerinde ise tarihteki başka seçkin karakterlerle aynı fazilet kategorisi içerisinde zikredildiği görülmektedir. Bu fazilet kategorisinin de kendi içinde "cennetle mükâfatlandırılma", "en hayırlı ölüm (şehitlik)", "iman ve ittibâdaki öncülük/önderlik (sebkât)", "sıddıklık" ve "üsve-i hasene" olmak üzere beş kısma ayrıldığı tespit edilmiştir. Cennetle mükâfatlandırılma bağlamında Firavun'un karısı Âsiye, Firavun ailesinin mü'mini ve Hz. Merem ile aynı çerçevede zikredilen Habîb-i Neccâr'ın tarih boyunca yaşanan en hayırlı ölümler içerisinde kardeşi tarafından öldürülen Hâbil, kavimleri tarafından öldürülen peygamberler, Hz. Hamza ve Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn'de öldürülenler ile aynı kategoride sayıldığı görülmüştür. Öte yandan "iman ve ittibâdaki öncülük/önderlik" açısından Habîb en-Neccâr'a denk sayılan kişiler ise Hz. Musa'ya iman konusunda öncülük eden Yûşa' b. Nûn ile Hz. Peygamber'e imanın öncüsü sayılan Hz. Ali'dir. Keza sıddıkların zikredildiği rivayette Habîb en-Neccâr'ın yine Hz. Ali ve Firavunun ailesinin mü'mini ile birlikte anıldığı görülmektedir. "Üsve-i hasene" kısmı ise Habîb en-Neccâr'ın kavmine karşı mücadelesi sonucunda onlar tarafından şehit edilmesi sebebiyle ideal bir örnek olması ve onunla benzer bir eylemde bulunan Urve b. Mes'ûd'un da ona benzetilmesini ifade etmektedir.

Ne var ki bu fazilet kategorilerine dahil olan rivayetler içerisinde hadis ilmi açısından sıhhat kriterlerine uyan merfû muttasıl bir hadis tespit edi-

⁹⁶ Şu da var ki bu tereddüt ifadesi Ezrakî'nin eserinin basılı nüshasında Hz. Peygamber'in adam hakkındaki cümlesinin bir parçası olarak geçmekte ve "Eğer o (münâcaatta bulunan kişi), gerçekten bunu söylemişse – ki Allah en iyisini bilir- (o zaman) onu cennetle müjdeleyin..." şeklinde anlaşılabilir (bk. Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/341). Ancak 'Allah en iyisini bilir' anlamına gelen 'vallahü a'lem' ifadesi, genellikle kaynaklarda tereddüt ve ihtimal bildiren bir cümle bağlamında râviler veya musannıflar tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu rivayette de ya müellif Ezrakî'nin yahut râvi Osman b. Sâc'ın kendi tereddüdünü ifade ettiği kanaatindeyiz.

lememiş; rivayetlerin senedlerinde zayıf, metruk, münkerü'l-hadis ve yalancı râviler olduğu görülmüştür. Hiçbir senedin yer almadığı ve Habîb en-Neccâr'ın cennette olduğunu ifade eden hadis ise konuyla alakalı âyetlerin istikrâna dayanan ve daha sonra hadis formuna dönüştürülen bir rivayet hissi uyandırmaktadır. Keza üsve-i hasene kısmı haricindeki diğer bütün kategorilerde yer alan rivayetlerin hem sened hem de metin itibarıyla ciddi sorunlar barındırdığı tespit edilmiştir. Özellikle Habîb en-Neccâr'ın Hz. Ali ile birlikte zikredildiği fazilet kategorisini ifade eden rivayetlerin, Hz. Ali taraftarlığı ile bilinen Hüseyin el-Aşkar ve İbn Ebû Leyla gibi kimseler yoluyla aktarılmış olması şüpheleri artıran bir faktör sayılmaktadır. Söz konusu rivayetlerin Hz. Peygamber'e izafe edilebilecek sahih merfû bir haber olmaktan ziyade ilgili sahâbî veya tâbiînin konuyla ilgili bir yorumu olarak algılanması daha tutarlı ve sağlıklı bir yaklaşım olacaktır.

Bu noktada istisna edilebilecek tek rivayet kategorisi Urve b. Mes'ûd'un Habîb en-Neccâr'a teşbih edildiği üsve-i hasene kısmıdır. Bu kategorideki rivayet tariklerinin merfû muttasıl olanları muteber sayılmamakla birlikte, "mürsel" olanlarının hadis ve siret kaynaklarında sayıca fazla ve meşhur olan farklı kanallardan aktarılmış olması merfû rivayetleri takviye edici önemli bir faktördür. Mürsel rivayetlerin kabulü için gerekli olan 'şöhret ve çok sayıda râvi tarafından nakledilmiş olması' gibi şartların yanı sıra siret rivayetlerinin kabul şartları arasında zikredilen 'başka bir rivayetle çelişmemesi ve siyer râvisinin güvenilir olması' gibi hususlar dikkate alındığında bu rivayetin söz konusu şartları hâiz olduğu söylenebilir. Üstelik Heysemî'nin beyanına göre bu mürsel tariklerden bir kısmının "hasen" sayılması da rivayetin sıhhati hakkındaki müspet eğilimi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Keza Urve b. Mes'ûd'un yaşadığı trajik hadisenin fiilen Habîb en-Neccâr'ın yaşadıklarına benzemesi de teşbihin ne kadar tutarlı ve anlamlı olduğunu gösterir ve rivayet metninin sıhhatini takviye eden dolaylı bir unsur sayılabilir. Buna göre Urve b. Mes'ûd'un Habîb en-Neccâr'a benzetildiği rivayetin, mevcut rivayetler içerisinde delil alınmaya elverişli en sahih rivayet olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de şudur: Habîb-i Neccâr'ın fazilet ve üstünlüğünü vurgulayan ve hadis tekniği itibarıyla sıhhat kriterlerine uygun olmadığı tespit edilen rivayetler, genel muhtevası açısından Kur'an'ın meseleye ilişkin açık beyanıyla doğrudan veya dolaylı bir şekilde uyum arzietmekte, en azından çelişmemektedir. Bu da Habîb en-Neccâr'ın fazilet ve seçkinliğine dair rivayetlerin, özü itibarıyla Kur'an'ın onunla ilgili olarak belirlediği muhtevaya dahil olduğunu; ziyade bir hüküm ve beyan içermediğini gösterir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürsid vd. 45 Cilt. b.y: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Fezâ'ilü's-Şahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Alâi, Ebû Saïd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-. Câmi'u't-taḥṣîl fî aḥkâmî'l-merâsil*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1407/1986.
- Ateş, Süleyman. "Habîb en-Neccâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/373-374. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Aydın, Abdullah. "İbn Ebû Leylâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Aydın, Abdullah. "Muallak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydın, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Basım, 2016.
- Bahadır, Gürhan. "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccâr". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 207-214.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *el-Câmi'u's-Şahîḥ*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. el-Baḥrû'l-muḥîṭ*. thk. Sıdkî Muhammed Cemil. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. Ma'rifetü's-Şahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. Müsnedü Ebî Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Erdim, Sinan. "Hemmâm Sahîfesi'ndeki Rivayetlerin Hz. Peygamber'e Nisbet ve Muhteva Problemi -Hızır Hadisi Özelinde-". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2013), 183-203.
- Erdoğan, Mehmet. *Hukuk ve Fıkıh Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2010.
- Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el-. Aḥbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*. thk. Rüşdî es-Sâlih Melhas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endelüs, ts.
- Fığlalı, Ethem Ruhî. "Hâriciler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/175-178. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Gezer, Arif. "Hadis Edebiyatında Ashab-ı Kehf". *Uluslararası İnanç Turizmi ve Eshâb-ı Kehf Sempozyumu*, ed. Seydihan Küçükdağlı vd.. 371-384. Kahramanmaraş: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2013.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-. *el-Müstedrek 'ale'sh-Şahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hamidullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Ebî Bekr el-. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.
- Hıdır, Özcan. *Yahudi Kültürü ve Hadisler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2018.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî. *el-Kâmil fî du'afâ'ir-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen ed-Dımaşkî. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Muhâribî el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-veciz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'aziz*. 6 Cilt. thk. Abdüselam Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. thk. Meclisü Dâireti'l-Maarifi'l-Osmâniyye. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suud: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Kitâbü'l-Muşannef fî'l-eḥâdiş ve'l-âşâr*. thk. Kemâl Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *el-İşâbe fî temyîzi'sh-şahâbe*. thk. A. Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-marife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mizân*.

- thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *eş-Şikâat*. nşr. Muhammed Abdülmü'îd Hân. 9 Cilt. Haydarâbâd/Dekkan: Dâiretü'l-Maarifi'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm el-Basrî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî el-Halebî ve evladih, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî. *Tefsîrül-Çur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Taybe, 2. Basım, 1420/1999.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî. *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Cidde: y.y., 1399.
- İbn Teymiyye Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye fî nakzı kelâmîş-Şîa el-Çaderiyye*. thk. Muhammed Reşâd Sâlim. 9 Cilt. b.y.: Câmi'atü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989.
- İbnü'l-Megâzilî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Vâsitî. *Menâkibü emîri'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib radiyallahu anh*. thk. Ebû Abdurrahman Türkî b. Abdullah el-Vâdi'i. San'a: Dâru'l-Âsâr, 1424/2003.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Ali b el-Ensârî. *Muhtaşaru İstidrâki'l-Hâfiz ez-Zehabî 'alâ Müstedreki Ebî 'Abdillâh el-Hâkim*. thk. Abdullah b. Hamed el-Laheydân -Sa'd b. Abdullah b. Abdülaziz. 8 Cilt. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1411.
- Kandemir, Yaşar. "el-Müsned". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/104-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kızıler, Yücel. *Âyet ve Hadislerde Hızır*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Çur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî -İbrahim Etfeyş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-. *er-Ref' ve't-tekmîl fi'l-cerḥ ve't-ta'dil*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 8. Basım, 1425/2004.
- Mağribî, İmân bnt. Abdurrahman Mahmûd. "Kıssatü Musa ve'l-Hadir aleyhimeselâm: Dirâse nakdiyye li'r-rivâyâti'l-İsrâiliyye" *Mecelletü Câmi'ati Ümmü'l-Kurâ li ulümü's-şeri'ati ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 51 (1432), 11-62.

- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâliüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-. Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî. Tefsîr. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. 6 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. el-Câmi 'u's-şahîh. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nazlıgül, Habil. "Urve b. Mes'ûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/183. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Nuaym b. Hammâd, Ebü Abdillâh Nuaym b. Hammâd b. Muâviye el-Mervezî. *Kitâbü'l-Fiten*. thk. Semîr Emîn ez-Züheyri. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü't-Tevhîd, 1412.
- Oral, Osman. "Habîb en-Neccâr'ın Antakya Halkına Tavsiye Ettiği Psikososyal Hikmetler". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (Mayıs 2020), 240-251.
- Ömerî, Ekrem Ziyâ el-. *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü's-sahîha*. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 6. Basım, 1415/1994.
- Polat, Selahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: TDV Yayınları, 1985.
- Sa'lebi, Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebü Muhammed b. Âşûr. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Savut, Harun. "Yasin Suresinde Geçen Resul Kavramının Rivayetler Bağlamında Analizi". *Turkish Studies* 11/5 (Kış 2016), 461-480.
- Sıcak, Ahmet Sait. "Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/40 (2017), 445-460.
- Sülemî, Ebü Abdirrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-. *Sü'âlâtü's-Sülemî li'd-Dârekuṭni*. thk. Saḍ b. Abdullah el-Humeyd vd. b.y.: y.y., 1427.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. b.y.: Dâru Hecer li't-tibâati ve'n-neşr, 1422/2001.
- Turgay, Nurettin. "Kur'ân'da Ashabü'l-Karye Kıssası ve Düşündürdükleri". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 462-469.

- Ukaylı, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr el-. *ed-Đu'afâ'ü'l-kebir*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Uysal, Muhittin. "Tespit ve Yorum Bakımından Hızır'la İlgili Haberler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000), 337-365.
- Ürkmez, Ahmed. "İbn Abbâs Hadisi Bağlamında Hızır Kültürü ve Kimliği". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (2011), 169-191.
- Yıldız, Muharrem. "Kur'ân ve Hadisler Bağlamında Hazreti Meryem'in İffetî". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 6/8 (2019), 45-69.
- Yılmaz, Yasin. *İslâm Kaynaklarına Göre Ashab-ı Karye ve Habîb-i Neccâr*. Ankara: Semih Ofset, 2013.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. b.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.
- Zemaşşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-e'kâvîl fi vücûhi'te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1407.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Tahricü'l-ehâdiş ve'l-âşâri'l-vâkı'a fi tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemaşşerî*. thk. Abdullah b. Abdurrahman es-Sa'd. 4 Cilt. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.